

תורת הביטחון והלוגיקה של בניין הכוח

חלק ב'*

תא"ל ד"ר יצחק בן-ישראל

מבוא

במאמר הראשון בסדרה זו¹ הצעתי לוגיקה לבניין הכוח, המבוססת על "טיפול יתרונו היחסי" במקום הלוגיקה הקונוונציונלית של "מתן מענה לפערים". אימוץ לוגיקה זו מחייב שעיקר המאמץ בבניין הכוח יופנה למרכיבים האיכותיים של כוחנו, שבהם יש לנו יתרון יחסי, מתוך כוונה למשוך את בניין הכוח (של שני הצדדים!), ואיתו את המלחמה כולה, דווקא לתחומים אלה. זאת לצד מתן "מענה" מינימלי לפערים חשובים בלבד.

טענתי כי מבחינתה של מדינת ישראל עדיף "למשוך" את המלחמה, עד כמה שאפשר, למגרש הטכנולוגי, שהוא עתיר ידע (וכסף) ומצומצם יחסית בכוח אדם. ככל שהמלחמה בינינו ובין הערבים תעלה לרמה טכנולוגית גבוהה יותר - כמו במקרה המובהק של הקרב האווירי או הקרב הימי - כך יהיה מצבנו היחסי טוב יותר; ולהפך: ככל שהמלחמה תתבסס יותר על כוח אדם ופחות על טכנולוגיה, כך ילך ויורע מצבנו היחסי (עדיין ערך אינתיפאדה).

מטרת המאמר הנוכחי היא למלא בתוכן את המסגרת הלוגית ששורטטה לעיל: מהם הקווים המנחים לבניין הכוח, שיביאו לידי ביטוי את יתרונו היחסי ויקלו על הכרעת האויב במקרה של מלחמה?

האם הטכנולוגיה פועלת (תמיד) לטובתנו?

לפני שניגש לדיון המפורט, ברצוני קודם כול לדון בהסתייגות אפשרית לתזיה דלעיל: כידוע, טכנולוגיה אינה מונופול של צד אחד. המו"פ הטכנולוגי בישראל הוא אומנם ברמה גבוהה בהרבה מאשר אצל שכנותיה, אולם תוצרי המו"פ שלה אינם צריכים להתחרות בתוצרי המו"פ הערבי, אלא במיטב התוצרת הטכנולוגית שניתנת לקנייה בעולם: טנקי T-80 ומיג-29 רוסיים, F-15/16 וטילי TOW-2 אמריקניים, טילי ים-ים צרפתיים, טילי קרקע-קרקע רוסיים וקוריאניים וכו'. סביר להניח

כי ככל שנגביר את מאמצי המו"פ שלנו, כן תגדל המוטיבציה הערבית להשקיע כסף ברכישת מוצרי היי-טק בשוק העולמי. אם כך יש לשאול: האם התוצאה של מירוץ חימוש טכנולוגי כזה תפעל לטובתה של ישראל? האם לא ייתכן שבסופו של דבר נימצא מרעים את מצבנו עקב כניסת מערכות יותר ויותר מתוחכמות לסד"כ הערבי? שאלות אלה מתחזקות בעקבות תכונה המיוחדת לחלק ממערכות הנשק המתוחכם: גם מפעיל "טיפש", יחסית, יכול לעיתים להפיק ממערכת נשק חכמה תוצאה שאינה עומדת בשום יחס לכושרו האישי. כך, למשל, לא כל אחד יכול לרכוש מיומנות מספקת בלחימה על סוס על מנת להיות אביר, אבל אפילו חייל חסר כושר גופני והשכלה אלמנטרית יכול להפעיל בקלות טיל כתף אישי ולהפיל מטוס קרב שעולה עשרות מיליוני דולר. כל זה נכון, אבל נכונה שבעתיים היא הקביעה שהצירוף של מערכת נשק חכמה עם חייל "חכם" הוא סינרגי: למשל, אפילו הבדל קטן ביכולות האישיות של שני טייסים יכול להתבטא בהבדל עצום בתוצאה הסופית, כאשר שני הצדדים נלחמים במטוסי קרב מודרניים. נכון שנשק מתוחכם יכול להיות מופעל גם על-ידי לוחמים "טיפשים", אבל לוחמים "חכמים" יפיקו מאותה מערכת נשק תוצאה הרבה יותר טובה. מכיוון שאיכות הלוחמים היא יתרון ברור שלנו, הרי ככל שהמלחמה תהיה טכנולוגית יותר, כך יגדל יתרונו היחסי. מסקנה אחרונה זו מתחזקת, משום שבשדה הקרב המודרני גם יתרון טכנולוגי קטן יכול להתבטא ביחסי שחיקה גבוהים מאוד. יחסי שחיקה תלויים בפרמטרים רבים, כמו סד"כ הכוחות הנלחמים, קצב האש, דיוקי הפגיעה, הפתעה וכו'. המחשבה הצבאית הקלאסית מושפעת כבר שנים רבות ממודל השחיקה של לנצ'סטר, שפותח במלחמת העולם הראשונה.² מודל מפורסם (ופשטני) זה קובע, כי בקרב ינצח הצד אשר ברשותו מכפלה גדולה יותר של N_0^2PR . (N0 הוא המספר ההתחלתי של היחידות, אשר כל אחת מהן משמידה

* חלקו הראשון של מאמר זה התפרסם בחוברת הקודמת של מערכות, מס' 352-353.

ההופך, לדעתי, את ניצול היתרון הטכנולוגי לעיקרון שניתן לכנותו בשם הציווי הבסיסי של הטכנולוגיה. את המסקנות דלעיל ניתן לנסח בצורה הבאה:

א. ככל שהמלחמה נעשית טכנולוגית יותר, כך משתפר מצבה (היחסי) של ישראל.

ב. "הציווי הבסיסי של הטכנולוגיה": עלינו להשתמש בטכנולוגיה בכל דרך אפשרית על מנת להציל חיים ולמנוע אבדות בנפש.

כדי לעבור ממסקנות אלה לתכנים הנוגעים לבניין הכוח עלינו להבין את הקשר בין בניין הכוח לבין הכרעת האויב בשדה הקרב. לשם כך נפתח בבירור מושג ההכרעה.

מהי הכרעה?

הכרעה, חשוב להבין, היא מצב תודעתי. האויב מוכרע כאשר מנהיגיו (המדיניים והצבאיים) מעריכים ברגע מסוים, כי מוטב להם להפסיק להילחם, משום שהמשך הלחימה יפגע בהם יותר מאשר הפסקתה.⁷ קשה להגזים בחשיבותה של נקודה זו. מדיניות נבונה של בניין כוח צריכה לחזק את האלמנטים המקרבים את ההכרעה ושתורמים ישירות להשגתה - גם על חשבון אלמנטים אחרים. את השאלה "מהם הרכיבים בבניין הכוח שלנו המביאים להכרעה?" ניתן אפוא לתרגם לשאלה: "מה עלינו לעשות לצבא האויב כדי שמנהיגיו יאבדו את רצון הלחימה (או שרצון הלחימה שלהם ייחלש)?" כך, למשל, ייתכן בהחלט כי פגיעה בהגנה האווירית תגרום להכרעתו של צבא האויב. אפילו אם נניח כי לחיל האוויר הישראלי יש פתרון מלא לבעיית ההגנה האווירית באמצעות לוחמה אלקטרונית, וכי הוא מסוגל לבצע את כל משימותיו בנוכחות מערך טילי הקרקע-אוויר העוינים, עדיין ייתכן בהחלט כי בתודעת השליט הערבי חיסול מערך הטק"א פירושו חיסול אחד התנאים ההכרחיים הבסיסיים להמשך הלחימה (בעיניו).⁸

תנאים הכרחיים ומספיקים

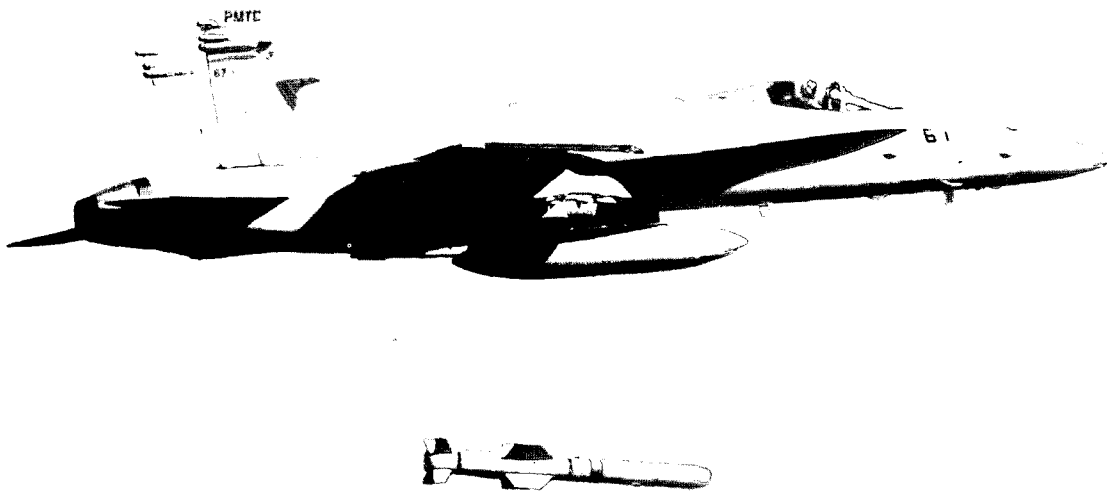
בהקשר זה חשוב ביותר להבחין בין תנאי הכרחי ללחימה לתנאי מספיק. כדי להבהיר את הנושא נבחן את מקומו של חיל האוויר דווקא מנקודת המבט שלנו.

רוב העוסקים בנושא מסכימים כי חיל אוויר ישראלי חזק הינו אחד התנאים ההכרחיים

יחידת אויב בסיכוי P ובקצב R). מתוצאה זו, הידועה בשם "החוק הריבועי של לנצ'סטר", נובע כי מספר היחידות ההתחלתי הוא הפרמטר החשוב ביותר בקביעת הניצחון בקרב (משום שמספר זה מופיע בנוסחה בריבוע). מכאן שעל פי נוסחה זו הכמות (מספר היחידות) חשובה הרבה יותר מאשר האיכות (של מערכת הנשק, של החיילים ושל הפיקוד).³

לדעתי, המודל של לנצ'סטר סובל מכשל יסודי, משום שמובלעת בו הנחה שכל יחידה יורה באופן שווה (ובו זמני) בכל יחידה אחרת של האויב. אם נתייחס לקרב כאל סדרה של דו-קרבות,⁴ נקבל תוצאה אחרת לגמרי: בכל דו-קרב ספציפי אפילו יתרון טכנולוגי זעום, יחסית, יכול להיות מכריע. כך, למשל, בקרב אווירי מודרני ינצח בדרך כלל הצד שמגלה ראשון ומשגר ראשון את טיליו (ולו גם בהפרש של שנייה אחת או שתיים. מספר השניות אינו חשוב כמו השאלה מי שיגר קודם). משום כך די לעיתים אפילו בשיפור של 10% בלבד באחד מהפרמטרים של מערכת הנשק (למשל, טווח הגילוי של המכ"ם האווירי או טווח הטיל) כדי לשפר את יחסי השחיקה פי 10 ויותר.

כך, למשל, אם ננתח את הקרב האווירי מעל בקעת הלבנון במלחמת של"ג,⁵ יתברר לנו כי שום מספר מתקבל על הדעת, המבטא את העליונות האיכותית שלנו (במערכות נשק, בסיכווי הפגיעה וכו'), אינו יכול להסביר את התוצאה הסופית של הפלת קרוב ל-100 מטוסים סוריים ללא אבדות מצידנו. ניתוח לפי המשוואות הקלאסיות של לנצ'סטר יוביל אותנו לתוצאה, כי גם אילו הייתה לנו עליונות בשיעור של פי 5 על פני הסורים, עדיין היינו צריכים לאבד כ-40 מטוסים; אילו הייתה העליונות האיכותית שלנו גדולה פי 10 לעומת הסורים, היינו צריכים לאבד כ-20 מטוסים, ואילו הייתה לנו עליונות איכותית ביחס של כ-1:100 (!) עדיין היינו אמורים לאבד כ-2 מטוסים. מכל האמור לעיל עולה כי טכנולוגיה "חכמה" (או ליתר דיוק, שילוב של טכנולוגיה "חכמה" עם לוחמים חכמים) אינה רק דרך לשיפור יחסי השחיקה, אלא היא עשויה לשנותם מן היסוד. למדינה כמו ישראל, הנמצאת בנחיתות כמותית תמידית מול אויביה, יש בכך משום פתח הצלה להשגת הישגים בשדה הקרב, החורגים מהנתונים המספריים היבשים. בישראל - בשל רגישותה הגדולה לאבדות בנפש⁶ - יש בכך ערך בפני עצמו,

למלחמה. נניח כי האויב יצליח להשמיד את חיל האוויר הישראלי בבסיסו בפתחת המלחמה. נהיה אז חשופים - הן בחזית והן בעורף - לתקיפות מהאוויר של האויב, וקיים ספק רב ביכולתנו האפקטיבית להילחם במצב כזה. דרך אגב, זה בדיוק מה שקרה לערבים בפתחת מלחמת ששת הימים.

לעומת זאת קיים ויכוח רציני באשר להיותו של חיל האוויר תנאי מספיק למלחמה. ישנם הטוענים (אם כי

הם בדרך כלל מיעוט קטן) כי די בחיל האוויר לבדו על מנת לנצח במלחמה. לעומתם טוענים רבים, כי יהא חיל האוויר חזק ככל שיהיה, עדיין אין בכוחו לנצח במלחמה, שכן ניצחון מתבטא בסופו של דבר בכיבוש שטח ובלקיחת שבויים. מי שטוענים כך מביאים בתור דוגמא את מלחמת המפרץ, שבה הייתה לבעלות הברית עליונות אווירית מוחצת, ובכל זאת לא היה די בעליונות זו לבדה כדי להכריע את העיראקים, והיה צורך ב"רגל מסיימת" קרקעית.

בכל מקרה חשוב להבין בהקשר זה, כי "הכרעה" תושג בדרך כלל, כאשר אחד הצדדים יאבד מרכיב הכרחי מכוחו (אף שיתכן כי עדיין יישארו בידיו די גייסות להמשך הלחימה). כך, למשל, הסכימה ממשלת ישראל להפסקת אש ב-12 באוקטובר 1973 - בקווים שהיו באותו יום - אחרי שקיבלה דיווח ממפקד חיל האוויר, ולפיו בתוך ימים אחדים עלול החיל להישאר ללא סד"כ אווירי, שיאפשר לו להמשיך להילחם ביעילות.

כיצד ניתן אפוא להכריע את צבא האויב? לשם כך יש קודם כול לפגוע במרכיבים ההכרחיים להמשך הלחימה. אם כך, מהם המרכיבים החיוניים, ההכרחיים בעיני הנהגת האויב להמשך הלחימה? מתוך הכרת האויב ודרך חשיבתו (מודיעין!) ובאמצעות ניתוח נכון של מאזן הכוחות ניתן,

לדעתי, להרכיב רשימה קצרה של מרכיבים כאלו. ככל הנראה תהיה כלולה בה ההגנה האווירית שלו. ייתכן שייכללו בה עוד מספר רכיבים (מערך השליטה; אנרגיה; מוסדות השלטון; עיר הבירה); אך מספרם יהיה מצומצם.

בבניין הכוח עלינו להעניק עדיפות לאותם מרכיבים בכוחנו העשויים לנטרל את מה שאויבנו רואים כתנאים ההכרחיים לניהול מלחמה. האם רואים הערבים במערך השריון שלהם תנאי הכרחי ליציאה למלחמה? ברור שללא מערך שריון לא תיתכן מלחמה, ולכן עלינו לכלול אותו ברשימה. אבל לערבים יש אלפי טנקים, ולכן יש לנסח את השאלה בצורה שונה: האם השמדת כמה מאות מטנקים אלה - ואפילו אלף - תביא להכרעה? זו שאלה קשה. ברור שהשמדה מסיבית של אלפי כלים בשדה הקרב - אם היא בכלל אפשרית מבחינה טכנולוגית - עשויה בהחלט לקרב את ההכרעה בתודעת האויב.

בעבר לא איפשרה הטכנולוגיה להשמיד את צבא האויב, דהיינו לנטרל את רוב כוחו, ולכן הכרעה על-ידי השמדה פיסית נשארה מושג תיאורטי ובלתי ממומש בדרך כלל. לכן באופן מסורתי הושגה הכרעה בשדה הקרב באמצעות תמרון, דהיינו על-ידי יצירת איום על האויב. על-ידי הנעת כוחות והבאתם למקום הנכון בשדה הקרב אפשר ליצור

מטוס F-18 יורה טיל אוויר-קרקע "סלאם" מונחה טלוויזיה

טיל "סלאם" נורה מספינה
של חיל הים האמריקני.
הטיל הוא פיתוח מתקדם
של טיל הים-ים "הרפון"

מצבים שבהם ייווצר איום, אשר מימושו עשוי להביא או להשמדת חלקים גדולים מכוח האויב או לפגיעה במרכיבים החיוניים בכוחו של האויב. זו הסיבה לכך שניתן משקל רב מאוד בתורת הלחימה הקלאסית לתמרון ולכוחות ממונעים, לפעמים על חשבון כוח האש, אשר נתפס בעיקר כמסייע לתמרון ולא דווקא כבעל ערך משל עצמו.⁹

בשלב זה יש להדגיש הסתייגות חשובה: את המושג "תנאי הכרחי" צריך להבין באופן מרוכך משהו. אין בכוונתי לקבוע כי אם נפגע במרכיב הכרחי אצל האויב, נביא מייד לכניעתו, או כי ללא מרכיב זה הוא לא ייצא למלחמה. אויבנו עשויים לצאת למלחמה בכוונה להשיג כל מיני מטרות, ולא דווקא ניצחון "מלא" בקרב, ומשום כך הם יכולים להחליט לוותר על מרכיב "הכרחי" כזה או אחר בכוחם. מסיבה זו, בניתוח התנאים ההכרחיים למלחמה עלינו להיזהר לא ליפול בשבי הקונספציות שלנו: צריך לזכור תמיד כי מדובר בתנאים שהם הכרחיים בעיני האויב ולא בתנאים שהם הכרחיים באופן אובייקטיבי. לכן חשוב לעקוב באופן צמוד אחרי הדינמיקה של מה שנתפס בכל רגע בעיני האויב כתנאים הכרחיים למלחמה מצידו.¹⁰ כך או כך, ברור שפגיעה קשה במרכיב הכרחי תקרב מאוד את הרגע שבו יוכרע האויב, כלומר הוא יאבד את רצונו להמשיך בלחימה.

כוח מחץ מול כוח עמידה¹¹

בהקשר של בניין הכוח חשוב ביותר להבחין בין כוח עמידה לכוח מחץ. כוח מחץ פירושו היכולת לייצר אש, לתמרן ולהשיג בזמן קצר הישגים צבאיים: כיבוש שטח, יצירת איום, השמדת כוחות וכו'. תחת מונח זה נכלול את כל המרכיבים המשתתפים בפועל בלחימה ותורמים להכרעה. אולם "כוח מחץ" חזק אינו מבטיח את שמירת ההישגים הצבאיים לאורך זמן. בהתמודדות ממושכת בין שני צדדים קובע בדרך כלל דווקא כוח העמידה, דהיינו סך כל המשאבים העומדים לרשות המדינה בהתמודדות מעין זו. במסגרת זו יש להביא בחשבון נתונים רבים: שטחה של המדינה, כלכלתה, מספר תושביה, משאביה הנפשיים וכו'.

במלחמת העולם השנייה, למשל, היה לגרמנים כוח מחץ חזק כמה מונים

יותר מאשר לרוסים (ולכל בעלות הברית גם יחד). כוח מחץ זה הספיק לגרמנים למסע הבליצקריג המהיר שלהם בשדה הקרב ולהשגת הישגים מרשימים מול הכוח הרוסי. בכל זאת, בסופו של דבר ניצח כוח העמידה הרוסי, דהיינו במלחמה בכללותה ניצחה העדיפות הרוסית בשטח, באוכלוסין, במשאבים נפשיים וכו'.

כוח העמידה הוא איפוא מושג נרחב יותר מכוח המחץ והוא כולל - נוסף על כלי המלחמה - גם גורמים גיאופוליטיים, שטח, אוכלוסין, כלכלה וכדומה. כמעט בכל הגורמים הללו נחותה מדינת ישראל במידה ניכרת משכנותיה הערביות. אבות האומה הבינו

כבר בתקופת הקמתה, כי למדינת ישראל אין סיכוי ריאלי להתמודד עם שכנותיה הערביות בכוח העמידה. משום כך נבנה הכוח הישראלי על תפיסה המדגישה ומעצימה את כוח המחץ על חשבון כוח העמידה. זאת מתוך מחשבה כי בעזרת כוח מחץ חזק - הרבה יותר ממה שמקובל למדינה בגודלה של ישראל - ניתן יהיה להעביר מהר את המלחמה לשטח האויב ולהכות אותו מכה חזקה, שתביא להכרעתו המיידית בשדה הקרב, דהיינו לשבירת רצון הלחימה שלו.

היה ברור כי לאורך זמן אין מבנה כוח כזה מבטיח ניצחון "סופי" על אויביו, וכי כוח העמידה העדיף שלהם יבטיח את יכולתם לחזור ולתקוף שנית כל כמה שנים. אבל זהו בניין הכוח היחיד האפשרי בתנאי הנחיתות הכמותית הישראלית, מה גם שאפשר היה לקוות כי אחרי כמה הכרעות מהירות כאלה יאבד הצד הערבי את רצונו הכולל להשמיד את ישראל במהלך צבאי ויהיה נכון לתהליך של השלמה. במילים אחרות, אבות המדינה ניסו לשפר את כוח העמידה שלה דווקא על-ידי

מסוק "אפאצ'י". כוח האש הרב שלו הוא מרכיב איכותי חשוב

יצירת כוח מחץ חזק, אשר יגרום לערבים להתייאש בסופו של דבר מדרך המלחמה.

על התמסדות העורקים

חשוב להבין כי למתן עדיפות לכוח המחץ על פני כוח העמידה יש משמעות בשטחים רבים ומגוונים. כך, למשל, נגזרת מכך הגדלת הכוח המתממן והיורה בפועל על חשבון הגדלת כוח הספיגה, מיגון העורף וכו'. יתר על כן, הגדלת כוח המחץ מחייבת שגם בתוך הכוח הלוחם תינתן עדיפות למה שיכול לבוא לידי ביטוי במהלך סיבוב המלחמה המיידית (כמו, למשל, מה שתורם לכוח האש) על חשבון מלאי חלפים המיועד ל"סיבוב הבא", על חשבון תנאי שירות וכדומה.

נקודה אחרונה זו היא חשובה ביותר. במשך השנים, עם תהליך ההתבגרות הכולל של מוסדות המדינה, חלה התמסדות מקבילה גם בצה"ל, ובדרך הטבע הושלמו התקנים, נקבעו נהלים מסודרים, הוקצו תקנים לניהול טוב יותר של הצבא וכיוצא

הנכונות להגיע להסדרים של דו-קיום בשלום.¹²

תפיסת הביטחון

הכוח הישראלי נבנה על תפיסת ביטחון מסודרת ומוכרת היטב, שנבחנה מספר פעמים במבחן העליון של המלחמה,¹³ ולכן אין ברצוני לדון בה כאן, אלא רק להזכיר את אבני היסוד שלה:

א. הרתעה.

ב. התרעה.

ג. בלימה על-ידי כוח סדיר וגיוס כוח המחץ, הנשען בעיקרו על מילואים, להעברת הלחימה אל שטח האויב.

ד. הכרעה בקרב.

בנושא ההכרעה עסקנו כבר לעיל. להלן אעיר מספר הערות לגבי שאר אבני היסוד של תפיסת הביטחון.

הרתעה

כידוע, הרתעה היא מושג מורכב, שנכתבו עליו עשרות ספרים. הכוח

הצבאי הוא ללא ספק מרכיב חשוב ועיקרי בהרתעה, אך אין הוא חזות הכול. חשוב להבין כי גם ההרתעה - בדומה להכרעה - היא מושג פסיכולוגי, הקשור לתדמיתנו בעיני האויב. למכות הכואבות שהנחלנו לאויב במלחמות העבר באמצעות כוח המחץ העדיף שלנו יש, ללא ספק, משקל נכבד בתדמיתנו ההרתעתית. אבל לתדמית זו תורמים גם מבצעים ופעולות שעשתה ישראל בימי שלום, דווקא, כמו, למשל, חילוץ החטופים מאנטבה, השמדת הכור העיראקי,

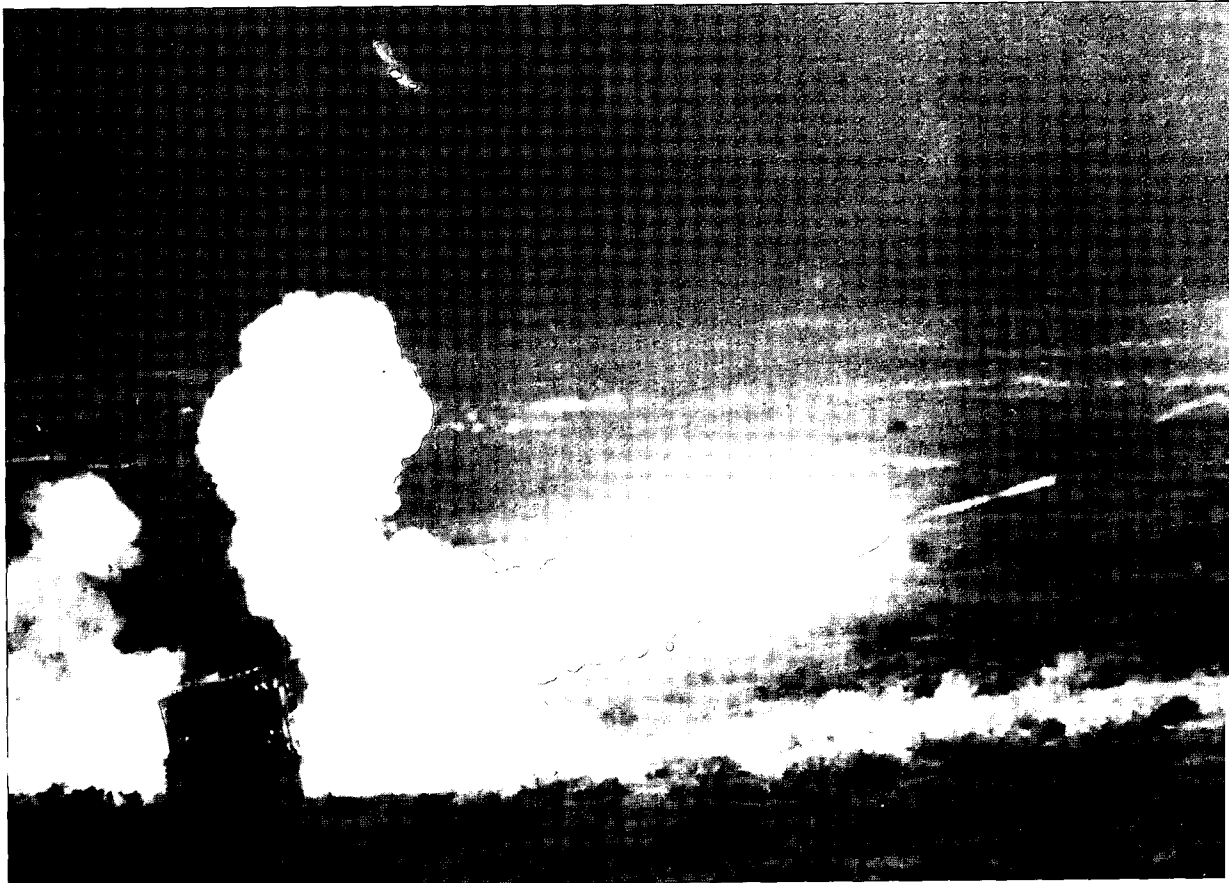
בזה. אין אני בא, כמובן, להמעט מערכה של התמסדות זו, אולם צריך להצביע על כך שהיא באה על חשבון כוח המחץ, וכי בחשבון קר אין לנו יכולת לטפח הן את כוח המחץ והן את כוח העמידה.

חזרה לעניין הטרור והבט"ש

צמד המושגים כוח עמידה וכוח מחץ יכול לעזור בהבהרת מה שאמרנו על הטרור ועל הבט"ש במאמר הקודם בסדרה. יכולת העמידה שלנו לאורך זמן נוכח פעילות טרור ואבדות מתמשכות בביטחון השוטף היא מוגבלת יותר מאשר יכולת העמידה של הצד השני. הטרור מבטא איפוא יתרון יחסי של הצד השני.

מכיוון שאנו לוקים ביכולת העמידה, עלינו לפתח כתחליף יכולת למחוץ את מוקדי הטרור תוך הישענות על מודיעין חזק ועל יחידות מובחרות. באנלוגיה לאסטרטגיה הביטחונית הכוללת שלנו ניתן לקוות כי על-ידי סדרה רצופה של "מכות מחץ" כואבות, שיונחתו בתגובה לטרור, תקטן המוטיווציה של הצד השני לנקוט דרך זו ותגדל

גודד MLRS של צה"ל
באימונים.
צילום: דובר צה"ל

תקיפת מפקדות המחבלים בתוניס, חיסול אבו-ג'יהאד ואפילו העלאת יהודי אתיופיה במבצע הטסה מרוכז. היכולות שהופגנו בפעולות אלה אולי אינן מלמדות על יכולת צבאית כוללת במהלך מלחמה בהיקף גדול, אך רישומן ההרתעתי בתודעת האויב הוא גדול וממושך.

נוסף על כך צריך לזכור כי לתדמית ההרתעתי תורמים גם מרכיבים לא צבאיים, כמו מעמדה של ישראל בקרב אומות העולם, יכולתה הכלכלית ובמיוחד יכולתה המדעית והטכנולוגית. בהקשר זה קשה להגזים בהשפעה שיש, למשל, לשיגור לוויין ישראלי על דמותנו המרתיעה בעיני שכנינו. במילים אחרות: יכולות טכנולוגיות (שיגור טילים ולוויינים, יכולת מדעית וכו') ויחידות עתירות טכנולוגיה (כוחות מיוחדים ומודיעין, חיל האוויר וחיל הים) ממלאות תפקיד מפתח בהרתעה.

הרתעה ובלימה

בגלל נחיתותנו בכוח עמידה ורצוננו ליצור כוח מחץ גדול מבוססת תפיסת הביטחון הישראלית על כוח סדיר קטן, יחסית, שעליו מוטלות המשימות לבלוס את האויב וליצור את התנאים ההכרחיים לגיוסו של כוח המילואים. תפיסה זו בנויה על זרוע מודיעינית חזקה, שיכולה לתת הרתעה בעוד מועד, ועל כוח סדיר גמיש ובעל יכולת לייצר אש בכמות גדולה.

מרכיבי היסוד בתפיסה זו הם איפוא שוב המודיעין וחיל האוויר - ובמיוחד מסוקי הקרב - וכן הכוח היבשתי הסדיר בקו. מכיוון שכוח זה אינו גדול כמותית, עליו להיות איכותי מאוד בכל מה שקשור לייצור האש, לדיוקה וכו'.

הערה פסימית והערה אופטימית

ניתוח מצבנו האסטרטגי במזרח התיכון יכול להוביל למסקנה פסימית לצד מסקנה אופטימית יותר. המסקנה הפסימית היא שאין לנו שום דרך להתמודד עם נחיתותנו הכמותית באיזור. יהיו המאמצים שנשקיע גדולים ככל שיהיו, הרי אפילו אם נצליח להעלות את כל הפזורה היהודית מהגולה לארץ, עדיין נהיה קטנים ביותר מסדר גודל מאשר שכנינו.

לעובדה זו יש השלכה ישירה על כוח העמידה שלנו לעומת כוח העמידה של הערבים: לעולם לא

נוכל להביס באופן סופי ומוחלט את אויבינו. ובניסוחו של בן-גוריון: "יש הבדל היסטורי אחד בינינו לבין הערבים... מצידנו לא ייתכן קרב אחרון. אנו לא יכולים להניח אף פעם שאנו יכולים לתת מכה אחת ניצחת לאויב, וזה יהיה קרב אחרון, שאחריו לא יהיה צורך בהתנגשות, ולא תהיה שום סכנה למלחמה... אי אפשר להעביר אותם מן העולם בגלל כוח האדם הרב שלהם ובשל ריבוי הטבעי... עם כל המאמצים שאנו חייבים לעשות, אין לנו כל אפשרות להניח שאנו יכולים על-ידי מלחמה אחת לחסל את הבעיה. אויבינו יכולים להניח זאת. אחרי כל מלחמה שתהיה ואחרי כל מלחמה שנצא מתוכה מנצחים - נעמוד שוב בפני אותה הבעיה... אם מחר תהיה מלחמה וננצח בה - נעמוד בפני חשש של סיבוב שלישי, רביעי וחמישי.¹⁴ הם יכולים להניח שסיבוב שני יגמור את העניין. להם נתונים אובייקטיביים של כוח האדם ושל אמצעים חומריים."¹⁵

משום כך נצטרך תמיד, במובן מסוים, להישען על חרבנו ולהקצות חלק ניכר ממשאבנו לקיומו של כוח צבאי חזק ומודרני. כוח העמידה הערבי העדיף יאלץ אותנו להמשיך להיות בכוננות עוד שנים רבות.¹⁶

אבל גם אפשר להסתכל על המציאות דרך משקפיים אופטימיים יותר: נכון שהנתונים הכמותיים הבסיסיים מצביעים על יתרון גדול של הערבים, אבל מה שקובע את העוצמה במלחמה (ובכלכלה) המודרניות אינו בהכרח הנתון הכמותי. העוצמה נקבעת על פי מכפלה של הכמויות באיכויות.¹⁷ ובתחום האיכות (כוח-אדם, מדע וטכנולוגיה, מערכות נשק מודרניות וכו') יש לנו יתרון יחסי גדול. ניצול נכון של יתרוננו היחסי יכול לספק למשך שנים רבות תחליף נאות לכוח העמידה שכה חסר לנו ולאפשר לנו לנצל את השנים האלה להשגת שלום עם שכנינו.

הערה על בניין הכוח בעידן של שלום

השיקולים המובילים את בניין הכוח יוצאים מתוך הנחה כי מטרתנו היא להרתיע את אויבינו, ובמקרה של כישלון ההרתעה - להכריע אותם בקרב. אפילו במדינה כמו שווייץ, אשר לא ידעה מלחמות זה כמה מאות שנים, ואשר חיה בשלום אמיתי עם כל שכנותיה, חייב בונה הכוח הצבאי להכין את עצמו למצב היפותטי, שבו יהיה צורך לעשות שימוש

הכוח לא יהיו שונות מהמומלץ בעבודה זו, אלא להפך, הן אף יתחזקו.

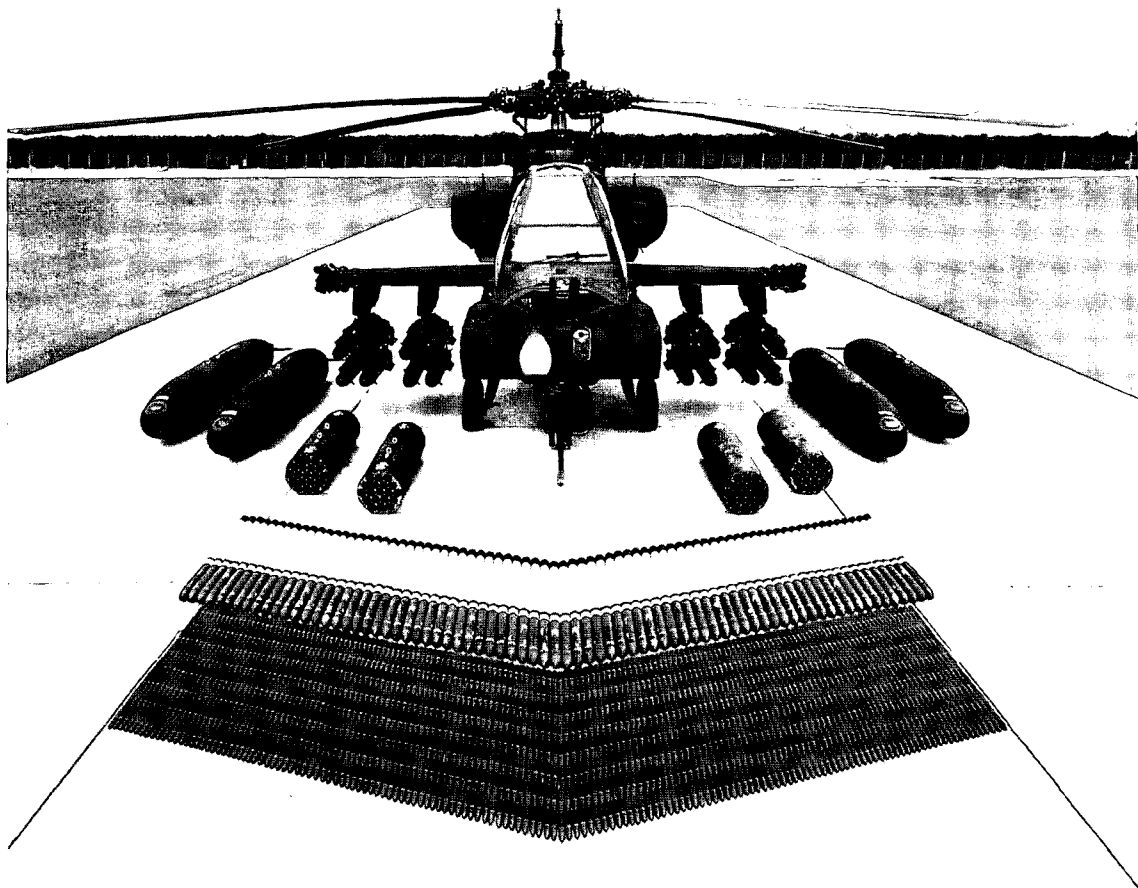
הערה היסטורית - מורשתו של בן-גוריון

תפיסת הביטחון הישראלית נקבעה בראשית שנות ה-50 ועמדה מאז במבחן הזמן בצורה יוצאת מן הכלל. יסודותיה העיקריים נקבעו על-ידי ראש-הממשלה ושר הביטחון הראשון, דוד בן-גוריון, במהלך מלחמת העצמאות ובשנים הראשונות אחריה. בהקשר זה יש חשיבות מיוחדת לסקירה שהכין בן-גוריון בשלהי 1953 כדי להכין את הסקירה לקח ראש-הממשלה חופשה של מספר חודשים מסוף אוגוסט 1953, ובמהלכה

למד את המצב בצבא מתוך כוונה לקבוע את צורכי הביטחון ולגבש תוכנית לבניין הכוח בשנים שלאחר מכן.

בן-גוריון פותח את הסקירה בהערכת האיום ובניתוח גורמי היסוד המבדילים בינינו לבין הערבים. הוא מגיע למסקנה כי "מכל האמור מתחייב הכיוון ההכרחי בארגון צבאנו, ציודו ואימונו. מכיוון שאנו נופלים בכמות - עלינו לעלות באיכות". שארית הסקירה מוקדשת לתרגומו של עיקרון זה מהלכה למעשה. הוא דן באילוצי התקציב, במבנה הכוח, ביחס בין החילות הלוחמים לשירותים, במעמד האשה ובעוד נושאים רבים, כאשר בכולם העיקרון המוביל הוא עקרון האיכות.

כך, למשל, הוא מגיע למסקנה כי "עקרון האיכות מחייב עוד דבר: מתן עדיפות להכשרת מקצועות לוחמים, המחייבים תקופת אימון ממושכת (טנקיסטים, טייסים). יש לנו צורך בצבא שיעלה על אויבינו בכושר מחשבה, לחימה, סבילה". או במקום אחר: "עקרון האיכות - פירושו שוב הגברה מקסימלית של כוח המחץ העיקרי שלנו - חיל

בצבא.

מסוק "אפאצ'י" על כל חימושו

אבל בכל זאת יש הבדל מסוים בין מבנה הכוח המתאים לזמן מלחמה לבין מבנה הכוח המתאים לעיתות שלום. מדינת ישראל נמצאת כיום בתהליך שלום, ועדיין אין שום אפשרות לקבוע אם ומתי יסתיים תהליך זה בהצלחה. בכל אופן חשוב להדגיש, כי המסקנות העיקריות של עבודה זו באשר לכיוון הרצוי של בניין הכוח יקבלו משנה תוקף בעידן של שלום.

דווקא בעידן של שלום יהיה צורך לחזק יותר את המרכיבים ההרתעתיים בכוחנו (כדי לשמור על השלום) ו"להקריב" מרכיבים כמותיים מסוימים, הנחוצים לימי מלחמה, כדי שניתן יהיה לשמור על מרכיבי האיכות. ככלל, נראה לי שיהיה צורך לשמור על זרוע ארוכה לצורכי הרתעה וכן להגדיל ולחזק את יכולתנו המודיעינית, כדי שנוכל לגלות בזמן אם ומתי משנות שכנותינו את מדיניותן ונוטשות את דרך השלום. כמו כן יהיה צורך לחזק את הכוחות המיועדים לטיפול נקודתי במשברים. העדיפויות שיש להקנות למרכיבים מסוימים בבניין

האוויר... אנחנו מוגבלים ביכולתנו הכספית, ובכל שנה אנו חייבים לבדוק מהו המקסימום שאנו יכולים להפריש לצורכי ביטחון, אבל לגבי מבנה התקציב אין זו השאלה היחידה. יש בעיית העדיפויות בתוך סעיפי התקציב העיקריים. ויש לתת עדיפות, לדעתי, לכוחות המחץ, שבראשם עומד חיל האוויר."

אחרי דיון במגמות ההתעצמות של הערבים הוא קובע כי "יש להם עדיפות בנשק גם ביבשה, גם באוויר וגם בים. ואם כי אין הכרח שנשתווה לנשקם בכמות - יש צורך חיוני שלא ניפול מהם באיכות, ובשלוש השנים הבאות עלינו לשנות המאזן הפנימי של התקציב - להפחית החלק להחזקת כוח-האדם (זה ייתכן אך ורק אם נצליח להקטין שיאי כוח-האדם בחיל הקבע ובשימוש באזרחים) ולהגדיל החלק המוקדש לנשק ולציוד אישי ויחידתי מלא".

הניתוח של בן-גוריון מקיף את כל גורמי הביטחון בתפיסתו, והוא כולל גם התייחסות לעלייה, להתיישבות, לפיזור האוכלוסייה, לחינוך וכו'. כך, למשל, הוא קובע כי "עקרון האיכות הגבוהה והמצב הירוד בתוך קיבוץ הגלויות מטילים על צה"ל תפקידים חינוכיים שאין לכל צבא אחר... אין מומחה צבאי שאינו מכיר שהמורל - או בעברית הרוח - של הצבא הוא הגורם הראשי, אם לא היחיד, בניצחון. ועל צבאנו הוטל להיות בית-ספר ובית-היוצר - לחנך יהודים ואנשים וללכד ערב השבטים הרחוקים זה מזה לעם אחד". תקצר היריעה במאמר זה מכדי לעמוד על מלוא הניתוח והמסקנות של בן-גוריון, ומשום כך אסתפק בציטוט חלק מן המסקנות הסופיות של המסמך. הדמיון בין מסקנות אלה לבין המסקנות שלי בניתוח דלעיל אינו מקרי:¹⁹

1. דרושה עכשיו תוכנית ביטחון לשלוש שנים באימון וברכש.
2. הכיוון הראשי - שכלול איכותם של כוחות הביטחון.
3. הגברת היחידות הלוחמות על חשבון שירותים.
4. ביחידות הלוחמות יש להעדיף כוחות המחץ (אוויר ושריון) ואימון יחידות קומנדו.
5. אימון סגל הפיקוד במילואים קודם לאימון המילואים.
6. יצירת תנאים לגיוס מהיר של מילואים (רכב ומחסנים).
7. איזון תקציבי הביטחון במגמה להגדיל הרכש

(נשק, רכב וציוד) ולהקטין סעיפי החזקת כוח האדם.

"8. עקירת כל כפילות במטות ובמשרד הביטחון וצמצום שיא חיילי קבע ואזרחים למינימום ההכרחי ביותר".

בבוא לסכם את תפיסת בניין הכוח כפי שגובשה על-ידי "המייסדים" בראשית שנות ה-50, כותב אלוף (מילי) ישראל טל:

"היה ברור כי יתרונו הצבאי צריך להישען על עליונות איכותית של החברה הישראלית בכל התחומים: המוסריים, התרבותיים, המדעיים והטכנולוגיים, על יתרון ועל הבדל של מהות ולא רק של דרגה. בלשון צבאית: היתרון האיכותי צריך להתבטא בעליונות מורלית, בכושר מדעי וטכנולוגי, בוירטואוזיות מקצועית ובמחשבה צבאית מקורית. ביסוד תפיסת בניין הכוח עמדו איפוא העקרונות הבאים:

" מיצוי כל המשאבים הלאומיים בזמן מלחמה. [...]

" כדי לקיים צבא יבשה מיליציוני נוכח צבאות ערביים גדולים וסדירים הכרח הוא שחיל המודיעין, חיל האוויר וחיל הים יהיו סדירים. [...]

" יצירת עומק אסטרטגי מלאכותי באמצעות ההגנה המרחבית. אין לנו עומק טבעי, ולכן... בתחום תורת המלחמה נקבע מושכל ראשון ודומיננטי, שאת המלחמה יש להעביר במהירות לעומק שטח האויב".²⁰

סיכום

הלוגיקה של בניין הכוח המוצעת בשני המאמרים בסדרה זו מבוססת על "טיפול יתרונו היחסי" במקום הלוגיקה הקונוונציונלית של "מתן מענה לפערים". לוגיקה זו היא ביטוי של עקרון היוזמה בתחום בניין הכוח והיא מספקת, מעצם טבעה, פתרונות של גישה עקיפה במקום מענה ישיר. אימוץ הלוגיקה של טיפוח יתרונו היחסי מחייב כי עיקר המאמץ בבניין הכוח יהיה מופנה למרכיבים האיכותיים של כוחנו, שבהם יש לנו יתרון יחסי, מתוך כוונה למשוך את בניין הכוח (של שני הצדדים!) ואיתו את המלחמה כולה דווקא לתחומים אלה. זאת לצד מתן "מענה" מינימלי לפערים חשובים בלבד.

מן הניתוח שלנו עולה בהקשר זה, כי עלינו לטפח את החילות הטכנולוגיים (מודיעין, ים

מסקנה זו מקבלת עוד משנה תוקף בעידן של שלום.

הערות:

1. ראה, יצחק בן-ישראל, "תורת היחסות של בניין הכוח", **מערכות**, 353-352, אוגוסט 1997.
2. F.W. Lanchester, **The Principle of Concentration**, London, 1914 and **Aircraft in Warfare: The Dawn of the Fourth Arm**, London, 1916
3. כפי שהיא מתבטאת בדיוק הפגיעה ובקצב ההשמדה.
4. זה המצב בדרך כלל בקרבות אוויר או בלוחמת שריון: כל מערכת נשק מכוונת ויורה על מטרה אחת בזמן נתון.
5. בהנחה שיחסי הכוחות המספריים ההתחלתיים היו כ-1:2 לטובת הסורים.
6. ראה בעניין זה את המובאה מדברי הרמטכ"ל המצרי שהובאה במאמר הראשון בסדרה.
7. וכה אמר קלאוזוביץ: "פגיעות פיזיות אינן האבדות היחידות הנגרמות על-ידי שני הצדדים במהלך הקרב. גם כוחותיהם הנפשיים מתערערים, נשברים

ובמיוחד אוויר) ואת המרכיבים האיכותיים בכוחנו בכלל וביבשה בפרט.

כוח העמידה שלנו מוגבל, ומשום כך עלינו להקצות את מירב המשאבים לבניין כוח מחץ. בהקשר זה עלינו לטפח את כוח האש ואת המרכיבים התורמים להכרעה מהירה על חשבון גורמים כמו יכולת הספיגה, מיגון, מלאים לסיבוב הבא, תנאי שירות וכו'.

העיקרון של מתן דגש לכוח המחץ כפיצוי על נחיתותנו בכוח העמידה חל במשנה תוקף גם על הלחימה בטרור ועל הבט"ש. עלינו להקצות משאבים לבניין הכוח כך שיושג צמצום מהיר בטרור ולהעביר את המלחמה בטרור ואת פעילות הבט"ש לתחומים שבהם יש לנו יתרון יחסי. ניתוח תפיסת הביטחון שלנו ומרכיביה ההכרחיים (הרתעה, התרעה, בלימה על-ידי הכוח הסדיר עד לגיוס המילואים והעברת הלחימה לשטח האויב, הכרעה מהירה בקרב) מביא אותנו למסקנה הבלתי נמנעת: את עיקר המשאבים המוקצים לבניין הכוח יש להפנות למרכיבי האיכות והטכנולוגיה (כוחות מיוחדים, מודיעין, חיל האוויר) כולל טיפוח יכולתנו המדעית והטכנולוגית בכלל.

של מלחמה אחת גדולה, הנמשכת כבר 50 או 100 שנים.

15. בן גוריון, **ייחוד וייעוד**, הוצאת "מערכות", 1971, עמ' 219.

16. משום כך גם חשוב לנו כל כך להגיע לשלום עם שכנינו. אבל חוסר הסימטריה הכמותית בינינו לביןם יאלץ אותנו תמיד - גם במקרה של שלום - לעמוד על המשמר ולקיים כוח צבאי גדול יחסית. 17. ראו מאמרי "ובקש חוכמה וחשבון" בקובץ **איכות וכמות** בעריכת צבי עופר ורס"ן אבי קובר, הוצאת מערכות, משהב"ט, 1985, עמ' 31-53. 18. הסקירה (המחזיקה במקור 46 עמודים) הוגשה לממשלה ב-18 באוקטובר 1953 והתפרסמה כמעט במלואה - עם מספר קיצורים ושינויי עריכה - תחת הכותרת "צבא ומדינה" **במערכות** 279-280, מאי 1981, עמ' 2-11.

19. שם, עמ' 11. המסקנות המצוטטות לעיל הן 8 המסקנות הראשונות בסיכום המקורי של בן-גוריון מתוך 18 מסקנות בסך הכול.

20. **מערכות** 253, דצמבר 1976, עמ' 3.

ונהרסים. בהחלטה אם להמשיך את הקרב אם לאו אין זה מספיק להביא בחשבון את האבדות של אנשים, של סוסים ושל תותחים; צריך לשקול את אובדן הסדר, האומץ, הביטחון, הליכוד והתוכנית. ההחלטה נשענת בעיקר על מצב הנפש אשר - במקרים שבהם למנצח יש אבדות כמו למנוצח - תמיד הייתה הגורם המכריע היחיד... כל קרב הינו מבחן עקוב מדם והרסני של הכוח הנפשי והפיזי. מי שבסוף ייוותר בידו הסכום הגדול ביותר של שניהם הוא המנצח. בקרב אובדן הכוח הנפשי הוכח כגורם המכריע העיקרי." (על המלחמה, ספר ארבע, פרק רביעי. התרגום נעשה מתוך: Carl von Clausewitz, **On War**, ed. and trans by Michael Howard & Peter Paret, Princeton University Press, 1984

8. ראה את המובאות שהבאתי במאמר הקודם ("תורת היחסות של בניין הכוח") באשר ליחסו של הרמטכ"ל המצרי במלחמת יום-הכיפורים לחיוניות ההגנה האווירית. על יחסו הדומה לנושא זה של הנשיא הסורי, חאפז אל-אסד, ניתן לעמוד מקריאת דבריו המובאים כהקדמה לספרו של מוצטפא טלאס, העוסק במלחמת לבנון. **(הפלישה הישראלית ללבנון)**, תורגם מערבית על-ידי מאיר ששון אמוץ, הוצאת מערכות, משהב"ט, 1988. 9. בעניין זה ראו את מאמרי "היכן טעה קלאוזוביץ", **מערכות** 311, פברואר-מארס 1988, עמ' 16-25. 10. זו הסיבה לכך שיש למודיעין תפקיד מפתח בבניין הכוח - תפקיד שבדרך כלל הוא מוזנח יחסית בדיונים על תפקידי המודיעין (ראו את מאמרי שהוזכר בהערה הקודמת).

11. בהבהרת נקודה זו במיוחד וביתרת המאמר אני חב תודה מיוחדת לאלוף (מיל') טל על שהואיל לתת לי לקרוא טיוטות של ספרו העוסק בתפיסת הביטחון הישראלית. בינתיים ראה ספר זה אור: ישראל טל, **ביטחון לאומי - מעטים מול רבים**, הוצאת דביר, תל-אביב, 1996, 232 עמודים. 12. כפי שנאמר במאמר הקודם בסדרה, אל לנו להסתפק רק בתגובה, אלא לנסות למחוך את מוקדי הטרור באופן יזום, כך שהם יאלצו להשקיע חלק ניכר ממשאביהם בהתגוננות עצמית. 13. ראו אלוף (מיל') ישראל טל, "תורת הביטחון - רקע ודינמיקה", **מערכות** 253, דצמבר 1976, עמ' 2-9.

14. משום כך יש המתאייחסים - בצדק מסוים - למלחמות בינינו לבין הערבים כאל מערכות שונות